

Μακεδονικά

Τόμ. 1

Κτητορική επιγραφή του Αγίου Δημητρίου της Παλατίτσας

Μανόλης Ανδρόνικος

doi: [10.12681/makedonika.9124](https://doi.org/10.12681/makedonika.9124)

Copyright © 2016, Μανόλης Ανδρόνικος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ανδρόνικος Μ. (2017). Κτητορική επιγραφή του Αγίου Δημητρίου της Παλατίτσας. *Μακεδονικά*, 1, 190–194.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9124>

ΚΤΗΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΛΑΤΙΤΣΑΣ

Είναι γνωστό πιά σήμερα, ὕστερ' ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὰς τοῦ ἐξαίρετου Γάλλου ἀρχαιολόγου Λέον Heuzey καὶ τὶς τελευταῖες τοῦ σεβαστοῦ μου καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου, τὸ μικρὸ χωριὸ Παλατίτσα, μισὴ ὥρα νοτιώτερα ἀπὸ τὴ Βέροια. Στὴν ἀρχὴ τοῦ χωριοῦ διατηρεῖται, σὲ κακῇ δυστυχῶς κατάστασι, ἡ ἐκκλησίαι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, χτισμένη τὶς ἀρχὰς τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ τύπος τῆς, σὰν ὅλες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, δὲν ἔχει τίποτε τὸ ἰδιαίτερο: ἓνα μακρονάρι, πὺν στύλοι ξύλινοι τὸ χωρίζουν σὲ τρία κλίτη. Στὸ χτίσιμό τῆς χρησιμοποίησαν ἀρκετὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ γειτονικὸ παλάτι τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ὁ Λέον Heuzey καταγράφει δώδεκα σπονδύλους¹⁾, ἓνα μικρὸ δωρικὸ κιονόκρανο κι' ἓνα πόδι ἀπὸ ἀρχαῖο περιρραντήριον, πὺν χρησίμευε γιὰ ὑποστήριγμα τοῦ βαπτιστηρίου, μὴ λογαριάζοντας φυσικὰ τὶς κυβικὰς πέτρας πὺν μεταχειρίστηκαν στοὺς τοίχους. Ἀπὸ τὴ χρονολογία πὺν ἀναφέρει ὁ Heuzey στὸ σημεῖον πὺν καταγράφει καὶ τὸ ἀρχαῖον ὕλικὸ φαίνεται πὺν διάβασε καὶ τὴν ἐπιγραφὴν γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλήσουμε, δὲν τὴ δημοσίευσε ὅμως οὔτ' ἐκεῖνος οὔτε καί, ὅσο μύθησα νὰ βρῶ, κανεὶς ἄλλος. Δίνουμε τὸ πανομοιότυπον τῆς ἐπιγραφῆς ὅπως μὲ κάθε ἀκρίβεια τὴν ἀντέγραψε ὁ φίλος ζωγράφος κ. Χρ. Λεφάκης.

Ἡ ἐπιγραφὴ, πὺν διατηρεῖται πολὺν καλὰ, εἶναι γραμμὴν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πρὸς τὸ ἱερὸν θύραν τῆς προθέσεως. Ἄν καὶ δὲν λείπουν οἱ συνειθισμέναι στίχοι βυζαντινῆς ἐπιγραφῆς βραχυγραφίαι, ὅμως ἡ ἀνάγνωσή τῆς δὲν παρουσιάζει σημαντικὰς δυσκολίας. Στὴ μεταγραφὴν πὺν δίνω ἐδῶ χωρίζω τοὺς στίχους μετρικὰ, γιὰ τὴν ἡ ἐπιγραφὴν εἶναι γραμμὴν σὲ βυζαντινὸν δωδεκασύλλαβον²⁾.

* Ἐχω ὑποχρέωσιν νὰ εὐχαριστήσω τὸ σεβαστόν μου καθηγητὴν κ. Α. Σιγάλα τόσο γιὰ τὴν παραχώρησιν τῆς δημοσίευσιν, ὅσο καὶ γιὰ τὴν βοήθειαν πὺν μοῦ προσέφερε στὴ μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς. Ἀκόμη εὐχαριστῶ θερμὰ καὶ τὸ σεβαστόν μου καθηγητὴν κ. Α. Ξυγγόπουλον γιὰ τὴν σημαντικώτατην βοήθειαν στὴν ἐργασία μου.

1. ΛΕΟΝ ΗΕΥΖΕΥ, Le mont Olympe et l'Ascarnante σελ. 193.

2. Περβλ. Σ. ΚΟΥΓΕΛΑ, Ἡ ἐκ Βεροίας Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ, Ἑλληνικά, τόμ. 9 (1936) σ. 167.

Τίνος τὸ ἔργον ἐν γράμμασιν οὐ λέγω·
 Θεὸς γὰρ οἶδεν ὁ ἔρευνῶν καρδίας.
 Εἴ τις τε ἄνθρωπος δωρεάν μοι προσφέρει
 καὶ Μάρτυρα εὐρήσει πρὸς τὸν θεὸν προστάτην.
 Ἐχρίστη ἐν μηνί Ἀπριλίῳ ὑπὸ
 χειρὸς Νικολάου Ζωγράφου ἐκ τόπου
 Λινοτόπι ἐλαχίστου καὶ ἁμαρτωλοῦ.
 Ἐτελειώθη κατὰ μηνὸς Μαΐου
 ε . . . ἐπὶ ἔτους ΖΟΗ Ἰν(δικτιῶν)ος ΙΓ' ᾠ).

Ἐνῶ περιμένε κανεῖς εὐθύς στὸν πρώτο στίχο νὰ δεῖ τὸ ὄνομα τοῦ κτήτορα, ὅπως συμβαίνει στὶς παρόμοιες επιγραφές, ὁ γράφας ἀρκεῖται, μὲ τὴ χαρακτηριστικὴ³⁾ βυζαντινὴ μετριοφροσύνη, νὰ μᾶς πεῖ πὼς δὲν ἀναφέρει « τίνος εἶναι τὸ ἔργον » γιατί ὁ θεὸς τὸ ξέρει κι' αὐτὸ φτάνει. Ἡ τελευταία λέξη τοῦ 2^{ου} στίχου, πούναι βραχυγγραμμένη, πρέπει νὰ διαβαστεῖ *καρδίας*, μῶλο πὸ τὸ Ρ δὲν εἶναι φανερό³⁾ καὶ τὸ ΔΗ εἶναι ἀνορθόγραφο· ἔτσι μόνο παίρνει νόημα ἡ φράση αὐτὴ πούναι γνωστὴ στὴ χριστιανικὴ φιλολογία⁴⁾.

Οἱ στίχοι 3 καὶ 4 παρουσιάζουν σχετικὴ δυσκολία· ὁ 4^{ος} μὲ τὴν ἀνάγνωσι πὸ κἀναμε μᾶς δίνει δυὸ συλλαβὲς παραπάνου ἀπὸ τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀνεξήγητο, γιατί τὴν ἴδια ἀνωμαλία παρατηροῦμε καὶ στὸν 3^ο στίχο τῆς επιγραφῆς τοῦ Ἁγίου Χριστοῦ τῆς Βεροίας· ἐκεῖνο πὸ μᾶς δυσκολεύει εἶναι τὸ νόημα, πὸ ὅμως εἶναι, νομίζουμε, τὸ μόνο πὸ μπορεῖ νὰ βγεῖ :

1. Στὴ μεταγραφὴ δὲν κράτησα τὴν ὀρθογραφία τοῦ κειμένου, τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ δεῖ κανεῖς στὸ πανομοιότυπο.

2. Τὴν ἴδια ἔκφραση βρίσκουμε συχνὰ σὲ παλαιότατα χριστιανικὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἔτσι π. χ. στὴν επιγραφὴ τῆς μονῆς Λατόμου, ὅπως μᾶς τὴν ἔσωσε ἡ διήγησι τοῦ μοναχοῦ Ἰγνατίου « ... ὑπὲρ εὐχῆς ἧς οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα ». Βλ. Α. ΡΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ - ΚΕΡΑΜΕΥΣ, *Varia Sacra Graeca*, Πετροῦπολις 1907 σ. 107. Σ' ἔνα τόξο τοῦ νάρθηκος τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου : « Ἧ ὑπὲρ εὐχῆς οἱ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα ». CH. DIEHL, M. LE TOURNEAU, H. SALADINS, *Les monuments chrétiens de Salonique* σ. 57. Στὸν Ἅγιο Δημήτριο συναντοῦμε δυὸ φορές τὴν επιγραφὴ : « ὑπὲρ εὐχῆς οὐ οἶδεν ὁ Θεὸς τὸ ὄνομα » ἔ. ἀ. σ. 95. Ὁ σεβαστὸς μου καθηγητὴς κ. Α. Συγγόπουλος εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ μιὰ παρόμοια επιγραφὴ ἀπὸ τὸ Βοσκοχώρι πὸ δημοσιεύεται παραπάνω σ. 18 στὸν τόμο αὐτό : ὑπὲρ εὐχῆς ἐπ | οἶησαν ὄν | οἶδεν ὁ Θεὸς | ς τὰ δνόματα. Ὅμοια παραδείγματα στὸν Γ' τόμο τῆς Ἐπετηρίδος Βυζ. Σπουδῶν, σ. 335 : ΘΕΜ. ΒΟΛΙΑΔΗ, Μιὰ μεταβυζαντινὴ επιγραφὴ.

3. Ὅτι πρόκειται γιὰ τὰ γράμματα ΑΡ συμφωνεῖ κι' ἡ ἀνάγνωσι τοῦ 4^{ου} στ. « καὶ μάρτυρα . . . » καὶ πρὸ πάντων τὸ « ἁμαρτωλοῦ » τοῦ 7^{ου} στίχου. Πρὸβλ. καὶ ἐπιγραφὴ Ἁγίας Μαρίνης Χιλιομιδίου Κορίνθου : « Θεὸς γὰρ οἶδεν ὁ ἔρευνῶν καρδίας ». ΘΕΜ. ΒΟΛΙΑΔΗ, Μιὰ μεταβυζαντινὴ επιγραφὴ, ἔ. ἀ.

4. Πρὸβλ. Παρὰλ. Α, 29, 17, Α, 28, 9 καὶ Βασιλ. Α, ΙΣΤ, 7 « ὁ ἐτάζων καρδίας ».

✠ ΤΙΝΟΣ ΟΣΡΤΩΝ· ΣΗΓΡΗΝΝΟΛΟΦΣ ΓΡΗΝ
 ΟΣΕΝΣΚΗ ΟΙΤΣΤΗΝΟΣ ΣΕΡΜΟΙΤΦΗ· ΚΗΣΥΡΣΗ
 ΡΟΤΑΝ ΡΟΤΑΝ· ΣΗΡΗ ΜΗΝ ΠΙ· ΠΟΧΙΡ, ΜΙΣΟΡΙΑ
 ΣΚΩΣ, ΛΙΡΟΠΝ, ΣΛΚΜΤΛ· ΣΤΛΗΝΟΚΑΜΙΝ ΜΑΙΧ
 ΣΦ ΕΠΙΣΤΥΡ· ΟΗ

Ἄν, λέγει, κάποιος ἄνθρωπος προσφέρει δωρεὰ στὴν ἐκκλησία θὰ ἔχει προ-
στατή μαζί με τὸ θεὸ καὶ τὸ Μάρτυρα, πού στὸ ὄνομά του, δηλ. τὸν Ἅγιο
Δημήτριον ¹⁾, τιμᾶται ἡ ἐκκλησία.

Στὸ στ. 5 συναντοῦμε τὸ ρῆμα «ἐχρίσθη» στὴ θέση τοῦ συνηθέστα-
του «ἀνιστορήθη», μετὰ τὴ σημασία δηλαδὴ τοῦ «ἔτοιχογραφήθη» ἢ ἐκκλη-
σία. Παρ' ὅλη τὴν πρωτοτυπία του καὶ τὸ παράδοξο τῆς ἔκφρασης νομίζω,
πὼς δὲν εἶναι δυνατό ν' ἀμφισβητηθεῖ, γιατί οὔτε βραχυγραφία ἔχουμε καὶ
ἡ διατήρηση τῶν γραμμάτων εἶναι τελεία ²⁾).

Ὁ τύπος τῆς ἐμπρόσθετης δοτικῆς (στ. 5 ἐν μηνί) καὶ γενικῆς (στ.
8 κατὰ μηνός) ἀντὶ ἀπλῆς δοτικῆς δὲν εἶναι ἄγνωστος σὲ κείμενα τῆς ἐπο-
χῆς αὐτῆς ³⁾. Συνειθισμένη εἶναι καὶ ἡ ἔκφραση τοῦ 7^{ου} στίχου : «ἐλαχίστου
καὶ ἀμαρτωλοῦ» ⁴⁾.

Στὸν τελευταῖο στίχο, μετὰ τὴν ἡμερομηνία (Μαίτου ε), ἔχουμε τὸ πε-
ρίεργο ἐκεῖνο μονόγραμμα πού ἀφήνουμε ἀσυμπλήρωτο στὴ μεταγραφῆ. Θὰ
περιμέναμε στὴ θέση πού εἶναι ἢ τὴν ἡμερομηνία ὀλογράφως ἢ τὸ ὄνομα
ἁγίου τῆς ἡμέρας. Τὸ μόνο ὅμως πού μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε εἶναι ἡ
ὑπαρξη τοῦ Γ, τοῦ Φ ἢ Ω, ἐνὸς Ο, καὶ τῆς βραχυγραφίας πιθανώτατα τῆς
καταλήξεως — ης ἢ — ας.

Τέλος ἡ ἐπιγραφή μᾶς δίνει τὴ χρονολογία ΖΟΗ (7078) ἀπὸ κτίσεως
κόσμου πού ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1570 τῆς δικῆς μας χρονολογίας ⁵⁾. Καὶ τὰ
τελευταῖα δύο ὅμοια σχεδιάσματα πρέπει νὰ δηλώνουν τὴν ἰνδικτιῶνα, ἡ ὁποία
εἶναι γιὰ τὸ 1570 ἡ δεκάτη τρίτη.

Ἐκεῖνο πού θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε ἰδιαίτερα στὴν ἐπιγραφή εἶναι
τὸ ζήτημα τοῦ ζωγράφου ⁶⁾. Μαθαίνουμε τὸ ὄνομά του, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα

1. Εἶναι ἀλήθεια πὼς κάτι τέτοιο δὲ βρῆκα σὲ παρόμοιες ἐπιγραφές.

2. Τὸ ἐχρίσθη τὸ βρίσκουμε καὶ στὴν ἐκκλησία τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων στὴ Ζέ-
λοβα τῶν Ἰωαννίνων ἀλλὰ ἐκεῖ πρόκειται γιὰ τέμπλο «Ἐχρισώθη τὸ παρὸν τέμ-
πλον . . . ἐχρίσθη διὰ χειρός . . .». Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Β' σ. 329 ἀρ. 38.

3. Βλ. ΣΤ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ, Χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐκ Κρήτης σ. 137, 139, 154.

4. Βλ. H. GREGOIRE, Recueil des inscriptions grecques Chrétiennes d'Asie
Mineure c. 1 N° 138, 233, 299, 338.

5. Κάποια λογία τάση πού παρατηρεῖται σ' ὅλη τὴν ἐπιγραφή φανερώνεται
καὶ στὴ γρησιμοποίηση τῆς ἀπὸ κτίσεως κόσμου χρονολογίας, ἐνῶ «ἡ χρονολογία ἀπὸ
τοῦ 1500 καὶ πέραν σημειοῦται ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ γράφεται διὰ γραμμά-
των» κατὰ τὸν Δ. Σισιλιάνου, Ἑλληνες ἀγιογράφοι μετὰ τὴν ἄλωσιν, σ. 36.

6. Πολλές ἀπὸ τίς τοιχογραφίες σώζονται σὲ καλὴ σχετικὰ κατάσταση καὶ
ἀποτελοῦν πολύτιμα μνημεῖα τῆς ζωγραφικῆς τῶν χρόνων αὐτῶν. Οὔτε τοῦ θεματός
μου εἶναι, οὔτε εἶμαι κατάλληλος ν' ἀσκοληθῶ μ' αὐτές· ἄλλοι ὅμως εἰδικώτεροι θά-
ξιζε τὸν κόπο νὰ τίς μελετήσουν καὶ νὰ φροντίσουν νὰ διατηρηθοῦν, τώρα μάλιστα
πού ἡ περιοχὴ ἀποκτᾷ ἐνδιαφέρον μετὰ τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Πανεπιστη-
μίου μας.

τῆς πατρίδας του ἄγνωστος μέχρι τώρα ὁ «*ἐκ τόπου Λινοτόπι Νικόλαος*» ἀξίζει νὰ πάρει τιμητικὴ θέση δίπλα στους ἄλλους ἀγιογράφους τῆς Τουρκοκρατίας. Ἡ πατρίδα του *Λινοτόπι* μπορούμε νὰ ποῦμε μὲ μεγάλη ἀσφάλεια πὼς εἶναι τὸ γνωστὸ *Βλαχοχώρι* τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, πὸν μαζὶ μὲ τὰ γειτονικά του *Νικολίτσα*, *Γράμουστα* κ. ἄ. ἐρειπώθηκαν τὸ 18^ο αἰῶνα. Ὅτι βλέπουμε τὸ ζωγράφο Νικόλαο νὰ ἐργάζεται σὲνα τόπο μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, σημαίνει, πὼς ἦταν γνωστὴ ἓνα γύρω ἡ καλλιτεχνικὴ του ἱκανότητα. Καὶ δὲν ἦταν ὁ μόνος στὴν πατρίδα του. Τὰ Βλαχοχώρια γνώρισαν χρόνια πλούτου κι' ἀκμῆς¹⁾, πὸν φυσικὸ ἦταν νὰ βοηθήσουν καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ, μπορούμε νὰ ποῦμε, κίνηση τοῦ τόπου. Καὶ δὲν εἶναι ὅλως διόλου ἄσχετο, νομίζω, πὼς «*ἡ ζωγραφικὴ εἶναι μία ἀπὸ τὰς τέχνας ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι καλλιεργοῦνται μὲ καλὴν ἐπίδοσιν*»²⁾, στὴ γειτονικὴ Σαμαρίνα, ὅπου ἀρκετοὶ πρόσφυγες εἶχαν καταφύγει ἀπὸ τὰ παραπάνω Βλαχοχώρια στὶς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν³⁾).

Ἄν θὰ θέλαμε νὰ βγάλουμε κάποιο γενικώτερο συμπέρασμα σχετικὰ μὲ τὸν τόπο, ὅπου βρίσκεται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε, πὼς τὰ χρόνια ἐκεῖνα τὰ Παλατίτσια κι' ἡ γύρω περιοχὴ βρισκόνταν σὲ ἀνθηρὴ κατάσταση καὶ μὲ κίνητρο τὸ γνωστὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα πὸν ἐνέπνεε τοὺς ὑποδουλωθέντας φρόντιζαν, ὥστε νὰ μὴ στερηθοῦν τὶς ὥραϊες ἐκκλησίες, πὸν μέσα σ' αὐτὲς ἡ λατρεία παίρνει πραγματικὰ ὑπερκόσμιο χαρακτῆρα⁴⁾).

ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

1. Σχετικὰ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς στὸ βιβλίον τῶν Ἀγγλων ἀρχαιολόγων WACE καὶ THOMPSON, *The nomads of the Balkans*, London 1913. Γιά τὸ Λινοτόπι δὲς στὶς σελ. 213, 216, 217, 218.

2. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἱστορικαὶ ἐρευναὶ ἐν Σαμαρίνῃ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τόμ. 21 (1937) σ. 430 κέξ.

3. Γνωρίζουμε ἀπὸ τὸ Λινοτόπι κι' ἄλλους ἀγιογράφους τῶν χρόνων αὐτῶν πὸν ἐργάστηκαν σὲ διάφορα μέρη. Ἐναν ἄλλο Νικόλαο γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή τοῦ Ἀγ. Νικολάου τῆς Καστοριάς πὸν εἶναι ἐξῆντα χρόνια νεώτερος (1630 μ. Χ.). Γρ. Παλαμᾶς τόμ. 6 (1922) σ. 175 ἀρ. 25. Δύο ἄλλους, τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Κώσταν «*ἐκ Καστοριάς χώρας Λινοτόμι*» (διάβ. Λινοτόπι) τοὺς μαθαίνουμε ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ καθολικοῦ τῆς Μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου «*Φωτμοῦ*» στὸ Πετροχώρι τῆς Τριχωνίας (Ἑπ. Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. Β' σελ. 322 ἀρ. 4), ὅπου ἐργάστηκαν στὰ 1589 μ. Χ. Τοὺς ἴδιους συναντοῦμε καὶ στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγ. Μηνᾶ στὸ Μονοδένδρι τῶν Ἰωαννίνων (1547 ἢ 1620 μ. Χ.) ἔ. ἄ. σ. 329 ἀρ. 41. Ἐπίσης στὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Μεταμορφώσεως τῆς μονῆς Τσιατσιστής εὐρίσκομεν τὸν «*Μιχαὴλ ἐκ τόπου Αἰνωτῶπῃ τῆς Καστοριάς*», πὸν ἐργάστηκε ἐκεῖ στὰ 1620. (ἔ. ἄ. τόμ. Ε', σελ. 66, ἀρ. 1.)

4. Ἐχομε 2-3 ἀκόμη ἐκκλησιᾶς ἐκεῖ γύρω. Μιὰ 100 χρόνια παλιότερη, πὸν δὲ σώζεται πιά σήμερα, κι' οἱ ἄλλες τῶν ὑστέρων χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας.